

О.І. Пенькова

Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України

СТАНОВЛЕННЯ ПРОЦЕСУ САМОВДОСКОНАЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ В СИСТЕМІ СІМЕЙНИХ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ І ВЗАЄМИН

Пенькова О.І. Становлення процесу самовдосконалення особистості дитини в системі сімейних ціннісних орієнтацій і взаємин

У статті розглядається проблема становлення процесу самовдосконалення та простежується його взаємозв'язок з цінностями особистості. Аналізуються концептуальні підходи у визначенні психологічного змісту феномену самовдосконалення школярів; виокремлюються психолого-педагогічні детермінанти; обґрунтовуються основні умови його формування.

Ключові слова: самовдосконалення, духовність, соціальне середовище.

Penkova O.I. The formation of the process of self-improvement of the child's personality in the system of family value orientations and relationships

In the article it is considered the problem of formation the process of self-improvement and it is traced its relationship with values of an individual. Conceptual approaches in determining psychological content of phenomenon of self-improvement of schoolchildren are analyzed; psychological and pedagogical determinants are displayed; basic conditions for its formation are substantiated.

Keywords: self-improvement, spirituality, social environment.

Дослідження особистісних цінностей неможливе без вивчення феномену самовдосконалення, який трактується як прагнення людини отримати підтвердження про власну цінність, завдяки встановленню еквівалентних відношень між оцінкою Я і об'єктами, що мають цінність в суспільному житті. Всебічне дослідження проблеми самовдосконалення актуалізувалась у зв'язку з інтенсивним вивченням процесів самосвідомості і самоідентичності особистості (Боришевський М.Й. [4], Столін В.В. [5], Чеснокова І.І. [7], Шорохова К. В. [9]); ціннісних аспектів у структурі особистості (Ананьєв Б.Г. [1], Боришевський М. Й. [2], Рубінштейн С.Л. [4], та ін. Особливої ваги дана проблема набуває в контексті сімейної взаємодії, адже сім'я є органом соціального виховання, у якому таке співробітництво поєднується з почуттями родинної близькості. Саме сім'ї належить вирішальна роль у розвитку самовдосконалення особистості (Костюк Г.С. [3], Харламенкова Н.Є.[6], Шнейдер Я. Б. [8]).

У роботі досліджувався характер ціннісних орієнтацій, що забезпечують результативність процесу самовдосконалення підлітків та старшокласників у сімейній взаємодії. Для реалізації поставлених завдань ми застосували анкету, у якій просили підлітків, старшокласників (досліджувані – учні 7, 11 класів СЗШ № 184 м. Києва) та їх батьків прорангувати за ступенем значущості список з п'ятнадцяти пунктів, що включають перелік цінностей самовдосконалення особистості. Наводимо їх

для прикладу: **Цінності, пов'язані з оцінкою зовнішності:** мати красиву зовнішність; виглядати дорослішим; бути успішним. **Соціально-комунікативні цінності:** мати теплі взаємини з батьками та родиною; мати хороші стосунки з друзями та оточуючими; користуватись авторитетом у школі. **Матеріальні цінності:** заробляти на життя; купувати дорогі речі; забезпечити собі матеріальний комфорт. **Цінності самореалізації:** виховувати у собі творче ставлення до праці, бути готовим до свідомого вибору майбутньої професії; розвивати власні пізнавальні інтереси і творчу активність при опануванні знань; уміти самостійно здобувати знання, постійно знайомитися з новими досягненнями науки і техніки. **Морально-етичні і естетичні цінності:** самореалізуватись як духовна особистість; оволодівати національною культурою і духовною спадщиною свого народу; уміти діяти у відповідності з власними переконаннями та брати участь у житті країни.

Розглядаючи отримані результати, необхідно зазначити, що у підлітковому віці інтенсивно розвивається самосвідомість, формуються такі її риси, як самокритичність, почуття власної гідності, вимогливість до себе, глибше усвідомлюються власні фізичні, розумові і моральні якості. Особливе місце в розвитку особистості підлітка посідають цінності спілкування з батьками та родиною, з друзями та оточуючими, що задовольняє потребу підлітка у визнанні його Я, в реалізації себе для інших, що призводить врешті до побудови своїх життєвих планів, визначення своєї власної професійної перспективи. Результати експерименту показали, що цінність «бути успішним» учні визнають пріоритетною. Це дає їм можливість не лише звернути на себе увагу, показати себе, а й побачити своє Я в оцінці інших людей, отримати їх визнання. На думку ж батьків, даний критерій не настільки значущий, порівняно з вибором майбутньої професії та можливістю здобувати знання, завдяки чому реалізується потреба їх дитини у визначенні свого місця в суспільстві, у здійсненні власних життєвих планів.

Критерій, що стосується зовнішності, не відіграє істотного значення для батьків. В той час для учнів ця цінність - актуальна. Позиція Я у наших досліджуваних досить багатопланова. Підлітки намагаються розкрити власну індивідуальність, апелюючи не лише до зовнішніх якостей, але й оцінюючи власну роль у соціальному оточенні. Слід зазначити, що вони перебувають у важкій ситуації, тому що потреба у самовдосконаленні досить часто гальмується відсутністю розуміння та поваги до них дорослих, що призводить до затримки особистісного розвитку. Разом з тим, актуалізація власного зростання, формування самосвідомості, самовизначення вимагає від підлітків усвідомлення свого Я в суспільстві і суспільства в собі та для себе.

При аналізі отриманих результатів неможливо залишити поза увагою той факт, що у виборах досліджуваних морально-етичні цінності посідають загалом останні місця. Дану специфіку можна пояснити тією обставиною, що, на відміну від предметного світу, моральні цінності більш опосередковано пов'язані з оточуючим середовищем. Не всі учні можуть усвідомити суть соціальних вимог, а отже, відтворити їх у власній свідомості. Засвоєння особистістю суспільних морально-етичних цінностей і перетворення їх в ефективні регулятори поведінки відбувається завдяки індивідуально-особистісному корегуванню. Інколи при

переході суспільних, моральних цінностей на рівень особистості порушується ієрархія цих цінностей: цінності, першочергові для суспільства, втрачають таке значення в особистісній ієрархії, а на їх місце висуваються інші. Всі ці процеси можуть бути зумовлені як об'єктивними, так і суб'єктивними, особистісними факторами. Дані протиріччя – закономірні і повинні враховуватись психологами, педагогами та батьками.

Експериментальні дані свідчать: старшокласники віддають перевагу цінностям самореалізації, тобто здійснюють вибір на основі нормативних вимог суспільства, що пов'язано з розвитком їх соціальної активності, яка скерована на приведення внутрішніх резервів у відповідність до умов зовнішнього середовища, для успішного досягнення значущої мети. А саме - особистісного професійного зростання. Батьки надають перевагу цінностям матеріального добробуту. На наш погляд, процес самовдосконалення у даному випадку реалізується шляхом пошуку предметних цінностей, якими можуть бути об'єкти матеріального світу. Дані цінності дозволяють особистості здійснювати соціальну адаптацію, що, з погляду батьків, є особливо значущим у житті.

Не менш важливим фактором для респондентів є цінності, пов'язані з оцінкою зовнішності. Адже, щоб сформувані думку про власний потенціал, особистість повинна мати деякі уявлення про себе, свої якості, знання і уміння, вона має оцінити, наскільки вони у неї розвинені, порівняно з суспільними або власними стандартами. Отже, самовдосконалення – усвідомлення цінності власного Я, яке спрямоване на адаптацію до інших людей чи до інших соціальних груп. При вимірюванні соціально-комунікативних цінностей використовувались наступні критерії: теплі взаємини з близькими та родиною; хороші стосунки з друзями та оточуючими; авторитет у школі. Як показали експериментальні дані, досліджувані, як учні, так і батьки, обрали даний критерій визначальним. В той час усвідомлення старшокласниками своєї значущості досягається за рахунок власного авторитету, що дозволяє їм здійснювати соціальну адаптацію. Цінності взаємин з батьками та друзями не відкидаються, але й не приймаються як актуально необхідні цілі для власного самовдосконалення. Потреба у спілкуванні формується у особистості в процесі взаємин з оточуючими. Численні дослідження свідчать про те, що ефективно розв'язання проблем самосвідомості, самовизначення, самовдосконалення неможливе без діалогу з оточуючими людьми, без їх допомоги. Спілкуючись з друзями, батьками, вчителями учні відчують потребу в знаходженні свого Я у цьому середовищі.

Отже, у роботі доведено, що учні та їх батьки здійснюють ціннісний вибір на основі нормативних вимог суспільства; він реалізується шляхом пошуку внутрішніх резервів досягнення значущої мети. Основними умовами становлення процесу самовдосконалення слід визнати такі фактори як сімейно-ціннісне спілкування та власна активність індивіда.

Список літератури

1. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания / Б.Г. Ананьев – Л.: ЛГУ, 1968. – 338 с.
2. Боришевський М.Й. Дорога до себе: Від основ суб'єктності до вершин духовності: / М.Й. Боришевський / Монографія. – К.: Академвидав, 2010. – 16с.

3. Костюк, Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г. С. Костюк. – К. : Рад. школа, 1989. – 608 с.
4. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии / С.Л. Рубинштейн / Отв. ред. Е.В. Шорохова. – М.: Педагогика, 1976. – 416с.
5. Столин, В. В. Самосознание личности / В. В. Столин. – М. : Изд-во МГУ, 1983.– 308 с.
6. Харламенкова Н.Е. Самоутверждение подростка / Н.Е. Харламенкова. – М., 2007. - 384с.
7. Чеснокова И.И. Проблемы самосознания в психологии / И.И. Чеснокова. – М: Наука, 1977.
8. Шнейдер Я. Б. Семейная психология. – М., 2005. – 768 с.
9. Шорохова Е.В. Проблемы «Я» и самосознание / Е.В. Шорохова. – Проблемы сознания. Материалы симпозиума. – М., 1966. – С. 217-228.

Spisok literaturi

1. Anan'ev V.G. Chelovek kak predmet poznaniya / V.G. Anan'ev – L.: LGU, 1968. – 338 s.
2. Borishevskiy M.Y. Doroga do sebe: Vid osnov sub'ektnosti do vershin duhovnosti / M.Y. Borishevskiy / Monografiya. – K.: Akademvidav, 2010. – 16s.
3. Kostyuk, G. S. Navchalno-vihovniy protses I psihichniy rozvitok osobistosti / G. S. Kostyuk. – K. : Rad. shkola, 1989. – 608 s.
4. Rubinshteyn S.L. Problemyi obschey psihologi / S.L. Rubinshteyn / Otv. red. E.V. Shorohova. – M.: Pedagogika, 1976. – 416s.
5. Stolin, V. V. Samosoznanie lichnosti / V. V. Stolin. – M. : Izd-vo MGU, 1983.– 308 s.
6. Harlamenkova N.E. Samoutverzhdzenie podrostka / N.E. Harlamenkova. – M., 2007. - 384s.
7. Chesnokova I.I. Problemyi samosoznaniya v psihologii / I.I. Chesnokova. – M: Nauka, 1977.
8. Shneyder Ya. B. Semeynaya psihologiya. – M., 2005. – 768 s.
9. Shorohova E.V. Problemyi «Ya» i samosoznanie / E.V. Shorohova. – Problemyi soznaniya. Materialyi simpoziuma. – M., 1966. – S. 217-228.